

Rut — vztah k cizincům

Převod materiálu

Tomáš Trusina

Pořadí v lekci

32

Téma

Co s námi dělají cizinci a přichozí

Cíle

- Děti zjistí, že víra nás zbavuje předsudků a obav z jiných lidí.
 - Děti se začnou zajímat o osudy cizinců.
 - Děti objeví, jak krásné může být, když se sblíží s někým, kým předtím pohrdly, koho se bály, koho byly zvyklé odmítat.
-

Pro učitele

Poznámky k textu

Role Rut

- *Jméno Rut* je odvozeno od hebrejského „rea“, bližní. Projevuje se jako *solidární družka* (za první republiky by se řeklo „soudružka“) v tak bezvýchodné situaci, jako je vdovství a bezútěšnost útlu Noemi (kap. 1). Kvůli ní se odvažuje *abrahamovského vyjití*, navíc *ve chvíli, kdy jí zaslíbená země nekyne požehnanou budoucností*, ale sama Noemi líčí budoucnost v nejbezvýchodnějších barvách. V Betlémě („Domě chleba“) se aktivně ujímá Noemi, *stará se o živobytí podle ustanovení Tóry* (Dt 24,19nn). A když ji pak Noemi vyšle na *noční výpravu za Boazem*, odváží se tam vydát, i když výprava na mlat nese riziko, že bude osočena jako „Moabka“, která si chce potomka zajistit svou vlastní (sexuální) aktivitou s ovčím Boazem.
- *Z pohledu příslušníků Izraele* je Rut „*ta Moabka*“, jak ji v Betlémě titulují (2,2.6), tedy obzvlášť nebezpečná cizinka. Označení evokuje varování před svodem k pohanství (Nu 25), samotný Moab („Z otce zplozený“) upomíná na syny dcer Lotových (Gn 19). Právě před takovými „ženami cizími“ varoval Izraelce i zákoník Ezdráš. Rut nese tento cejch, u které z prostředí „domácích víry“ soustředěných na jistotu víry a rasy musí její postava vyvolávat podezření, ne-li xenofobii.

Její syn ovšem dostává jméno *Obéd*, tj. *(pravý) Služebník (Hospodinův)*. A závěrečný *rodokmen* (kap. 4) ji řadí mezi pramatky pomazaného — mesiáše Davida, předchůdkyni evangelijní Marie. (srov. Mt 1,1nn)

Role Noemi

- *Jméno Noemi — Utěšená* — uvádí do kontextu mesiášských nadějí spjatých se zaslíbenou zemí (Ž 16,6.11). V jejím případě tato „utěšenost“ odchází ze zaslíbené země (nota bene z Betléma — Domu chleba!) kvůli hladu — a během návratu tu pro sebe tak jako tak nevidí budoucnost. Ztělesňuje útl

Božího lidu v dobách troskotání, selhání, zajetí a ponížení.

- Její *vztah k Rut* je ovšem od počátku vstřícný. Oslovuje své moabské (!) snachy „dcerušky“ (1,11). Přijímá jim Hospodinovo milosrdenství (které zatím zůstalo upraveno jí samotné). Budoucnost v zaslíbené zemi pro ni nicméně nevidí.

Když se ovšem setká s nadřadou cizince Rút, nechá se probrat ze své prokletosti, pocitu zavrženosti a hledá pro Rut „odpočinutí“, tj. takové místo v Božím lidu, které jí dá záruku na podíl v zaslíbené zemi a její mesiášské budoucnosti (3,1). Proto s odvahou víry zosnuje odvážnou intriku, která má *upomenout Boaze* na jeho *odpovědnost zastánce*. Nakonec chová syna své převodní pohanské snachy jako ztracené svědectví, že Hospodinovo milosrdenství platí i pro ni (4,15.17).

- Pokud si tedy posluchač jejího příběhu mohl na začátku říkat, že její hoký údl potvrzuje, že s pohany a cizími je lepší si v žádném případě nezástát, musí nakonec s překvapením (a možná i zahanbením) připustit, že *právě ona*, která přivedla do Betléma „tu cizinku“ a mohla se cítit jako cejchovaná „zavržená“, *ukazuje k mesiášské budoucnosti*.

Role Boaze

- *Boaz* znamená „ochotný horlivý“. Zbožný betlémský sedlák vstupuje na scénu, když Rút začala páblovat na jeho poli. Je svým způsobem pasivní: „má“ pole (kap. 2), později zjistíme, že „má“ převázenský vztah k rodné Noemi (kap. 3) — ale k reakci musí být dotlačen aktivitou těch slabších, potřebných, cizinců. Teprve v posledním dějství začne jednak aktivně. Má tedy roli „starousedlíka“ v Betlémě i v tradici lidu víry.
- Když je ovšem konfrontován s netradičními osudy a situacemi (moabská cizinka nejprve na jeho poli a posléze v jeho stohu), reaguje jako ten, kdo si nenadálou situací nechá připomenout, o v této tradici jde: o *milosrdenství a zastání*. A když toto milosrdenství a zastání projeví, překračuje hranice vymezené tradičním pojetím a dává na něm podíl cizince, nota bene Moabce. Prokazuje, že dobře rozumí tomu, že ustanovení Tóry nejsou alibistickou ohrádkou kolem pravovýchýlných, ale výzvou, jejíž naplnění je třeba hledat odvážně v nových situacích, a to i ve vztahu k těm, jichž se převodně přímo netýkala.
- V svitku Rut hraje roli titul „*goel*“, tj. *vykupitel, zastánce* (3,12; 4,1nn). Když se nám Hospodin stal Bohem, vyznává Izrael, ujal se naší totální beznadějně bezvýchodné záležitosti. Vykoupil nás z otroctví. A tak se nyní konkrétních bezvýchodných případů z převázenstva má ujmout zastánce (Lv 25), který bude vykupovat majetky i osudy propadlé do dluhových pastí i životní bezvýchodnosti. Institut zastánce, „výkupce“ bezprostředně spojuje rovinu duchovní a sociální, „sváteční“ zvst o skutečích Hospodinových s úzkostmi a sevřením, jak je převázší tíse všedního žití: zadlužení, zchudnutí nebo ztráta živitele a s tím spojená ztráta životní perspektivy.

Chybějící negativní role zůstává tená?

V příběhu chybí vyslovená negativní role. Částečně ji vyplňuje bezejmenný převázenný, který se hrozí toho, že by s převjetím pohanky Rut za manželku „zahladil své dědictví“ (4,6). Anonymní postavy mluví o Rut jako o „té Moabce“ (2,6). Tím, kdo je vyzván, aby překonal své přesudky vůči moabce Rut, je v poslehu tená sám. Může docenit její víru, rozšířit své obzory a rozpoznat, že „křídlo Božího milosrdenství“ se může roztáhnout i nad pohany (3,9). V této perspektivě chceme příběh vyprávět.

K tématu období

V rámci církevního roku by příběh Rut patřil vzhledem k svému završení spíše ke svátku Díkůčinění. Samotní Židé tento sváteční svitek tou na Letnice, tedy „dožínky“ (a zároveň svátek daru Tóry). Hlad, jímž příběh začíná, nelze v žádném případě spojit s přstem. Přst, k němuž nás zvst příběhu vyzývá, je přst od

našich „přirozených“ předsudků: nedvěry k těm, kdo jsou cizí, a už ve smyslu národnosti, jazyka, rasy nebo duchovního zaměření.

Svým vyznáním a přesaňem do rodokmenu Davida přibíhá navíc řeší, co je mesiášské: ujímat se jako zastánce těch, kdo se ocitli pod tlakem nouze, bez ohledu na to, co to dotyčnému přinese. Boaz i Rút jednají jako ti, kdo vědí, že „nejen chlebem živ je člověk“, ale slovy Tóry, v tomto případě slovy o Boží věrnosti a milosrdenství k příchozím (Lv 19,33n). Tímto důrazem se přibíhá může do postní doby směřle přidat.

Úskali

- *Starozákonní odmítání* všeho *moabského* se může jevit jako projev nacionální náboženské přezíravosti (srov. Dt 23,3–7). Ve starozákonní doběpravě však Moabci představují především antityp postoje abrahamovského a exodického. Zatímco Izák je dítě trpělivé důvěry ve splnění Hospodinových zaslíbení, Moab (dosl. „S otcem“ zplozený) ztělesňuje schopnost zařít si a pojistit budoucnost vlastní mazaností (viz Gn 19,30nn). A zejména je připomínán Moab a jeho pokus zákeřně zločinným zastavit Izrael na cestě do země zaslíbené (Nu 22–24). S touto duchovní výbavou a tímto typem protivenství se Boží lid utkává vždycky znova. Ani to však neznamená, že může propadnout předsudkům a s určitým typem postoje identifikovat celou lidskou skupinu a odmítnout ji (srov. Neh 13). Právě s tímhle typem odmítavosti se kniha Rut vyrovnává.
- *Častý dnešní postoj* zní „nejsem rasista/xenofob/proti cizincům a přistěhovalcům, ale...“, načež následuje výčet vlastností či postojů, v nichž se lidé odlišné kultury, přivodu musí přizpůsobit, aby u nás mohli žít. Tomuto postoji na první pohled přibíhá Rut může vyhovovat. Rut přijímá za svou víru domácích, pravidla Tóry, požadavky, jež na ni Boaz klade. Jenže v souvislosti s mentalitou ezdrášovského zákonictví je oním zásadním „ale“ fakt, že je moabského přivodu. V ezdrášovském přístupu je takové jako ona potěba odmítnout bez výjimky. (Neh 13)

Ve skutečnosti tedy přibíhá knihy proráží tehdejší klišé a předsudky (jež se navíc mohly tvářet jako biblicky zdůvodněné). Sledovat tento směr znamená pak připustit, že lidé z odlišných kultur nás v obanské rovině obohacují právě tím, v čem provokují naši pohodlnost, do sebe zahlednou mentalitu, zjednodušující předsudky, nechť pustit si na tělo problémy, které je sužovaly a sužují.

Odkazy

Trusina, Tomáš: *Buď zdráva, Rút!* In: Protestant 3/2004. Dostupné z <http://goo.gl/yuCepw>.

Balabán, Milan: *Jímavé portréty biblických žen. Milovnice, trpitelky, bojovnice i kněžky noci*. Praha: Kalich, 2009.

Šorm, Zdeněk: *Rút*. Dostupné z <http://goo.gl/GxOyCc>, <http://goo.gl/kflImx>. (*Pracovní listy; pro práci s tématem bude lépe vyhovovat první z nich — můžete si políčka doplnit o další témata jako: cizinka na betlémském poli! — naše úroda je i pro cizí — nesmíš si vzít cizinku za ženu — moabská Rut prabábou krále Davida.*)

Pro děti

Pro předškolní děti — aktivita s rozhovorem

Pro práci s předškolními dětmi můžete dobře využít zpracování příběhu Rut v knize *Tím vše začíná*. Autorka dělí příběh na dvě části — Rút a Noemi (str. 75–78) a Rút a Bóaz (str. 79–82). Pro naše téma je důležitá

druhá polovina první části (Návrat do země Kananejské) a potom část Rút a Boaz. Jednotlivé části můžete propojit „odpovídací písničkou“ (viz str. 78, 81 a 82).

Motivační uvedení do příběhu by ovšem mělo souviset s tématem. Ptejte se dětí:

- už potkaly někoho, kdo mluvil cizím jazykem?
- vídí, kde se tady vzal?
- našel rychle kamarády?

Ve vyprávění pokračujte podle osnovy:

1. Osamělé Noemi pomáhá nešťekaná kamarádka Rut
2. Rut je v Betlémě cizinkou, ale na poli ji přivítali
3. Noemi posílá Rut za Boazem
4. Boaz se ujímá Rut, i když je cizinka, a společně s Noemi se radují z Obedy

Pomůcky: Vries, Tinie de: *Tím vše začíná*. Ekumenická rada církví v ČR, 1989.

Pro mladší děti — vyprávění s „motivací“

Motivace

Do třídy přijde nový spolužák. Do ulice se přistěhuje rodina, která vypadá jinak než sousedi, na něž jsme zvyklí. Máte chuť se s nimi kamarádit, objevovat, čím jsou zajímaví? Jaké mají hračky, jaké příběhy rádi poslouchají, knihy rádi čtou, jaká jídla jedí...? Nebo vám spíš něco brání? Co to je?

V biblických dobách některým hodným zbožným lidem bránilo přijmout cizince jejich náboženství. Aby to překonali, začali si vyprávět příběh o Rut.

1. Cizinka na betlémském poli

Na polích kolem Betléma začaly po dlouhé době neúrody zas jednou pořádné žny. Zlatavé obilí slibuje, že se Betlémsťáci zas budou mít dobře. Požeháný Hospodin! Skončil hlad!

Jedno z polí patří sedláku Boazovi. Každý den chodí kontrolovat, jak jde žencům sklizeň.

Dnes překvapeně kouká — na strništi sbírá popadané klásky nějaká žena. Podle vzhledu cizinka. Pilně se sklání a do šátku sbírá klásky, které upadly žencům.

„Kdo to tady paběrkuje?“ ptá se Boaz dozorce.

„Ale, to je ta Moabka, co přišla se starou vdovou Noemi. Víte přece, jak ztratila v cizině muže i oba syny. Mám ji poslat pryč?“

2. Boaz se dělí o úrodu

Boaze nejdříve napadlo, že by to bylo nejlepší. Ale pak mu došlo — vždyť o té jsem už slyšel! Noemi byla jeho vzdálená teta — a tohle musí být Rut! Doprovodila Noemi až do Betléma — i když musela opustit svou zemi a příbuzné, kteří by se o ni postarali.

Dozorci Boaz nařídil: „Jen ji nechte pokračovat sbírat! Ne aby vás napadlo ji šikanovat nebo se jí posmívat! A až bude svačina, podílejte se s ní o jídlo a pití!“

A pak si Rut zavolal: „Vítej u nás na poli. Nechoť jako poslední, zaťať se mezi naše dťveťky. Jen si nasbírej, kolik potřebujete!“

Rut se hluboce uklonila: „Ím jsem si vysloužila, že se ke mnť chováš jak k domácí, a ne jako k cizince, vznešený paneť“

Boaz odpovťdťl: „Vyprávťli mi, jaké pťátelství jsi projevila starť Noemi, když jste obť ovdovťly. Vážím si toho, žeš ji neopustila a doprovodila ji až sem. A když nám teť Hospodin požehnal, i s tebou se o tu úrodu podťlíme — i když nepatťíš k vyvolenému lidu.“

3. Noemi

Toho dne veťer se Rut vrátila s plným šátkem zrní.

„Koukej, Noemi, kolik toho mám! A tady jsem ti donesla svaťinu! Dali mi tolik, že bych to sama nesťdla!“

Starť a smutný Noemi se po dlouhť dobť rozzťily oťi. Už nebudou trpťt hlady!

„U koho jsi pabťrkovalať“

„Na poli u Boaze! A že prý tť mám pozdravovat a chodit tam dál. A pťedstav si, vťbec mu nevadilo, že jsem z moabských dcer! Nikdo tam na mne nepokťikoval, hele, moabská pťivandrovalkynť!“

„Tak u Boaze, říkášť Na to, že je to synovec z tťetího kolena, se projevil opravdu pťátelsky. Snad bude v Betlémť chleba dost i pro nás, dvť vdovy bez zastání.“

A tak to šlo den za dnem celé žňť. Rut chodila sbírat spadlé klásky na Boazova pole. A ženci jí opravdu pťáli, i když po ní v Betlémť obťas pokukovali hodň divňť. A stará Noemi pťestala plakat, a zaťala zas Hospodinu dťkovat: Za to, že se smťla vrátit a že našla Rut, a hlavnť, že se k ní Boaz chová opravdu pťknť.

4. Co dál po žníchť

Když skonťily žňť, sedla si Noemi s Rut a říká: „Milá Rut, pťítelkynť moje, nemťla bych pro tebe tady v Betlémť hledat nťco víc, než jen pár zbytkť z Boazova poleť Mťli jsme tu v Betlémť kdysi krásné pole, podíl na zaslíbenť zemi. Jenže mnť v té vaší zemi zemťel manžel — a tvťj manžel, mťj syn, zemťel také. Kdybyste aspoť mťli syna... Takhle není muž, který by se toho dťdictví ujal.“

Ale pak Noemi napadlo: „Vždyť ty máš ješť šanci! Kdyby si tť Boaz vzal za ženu, pťipadl by mu ten ztracený díl pole! Je sice jen vzdálený pťíbuzný, není to jeho povinnost, aby se tebe a mne zastal... Ale víš coť Zkusíme to!“

A Noemi zaťla plánovat: „Dnes v noci bude Boaz oslavovat žňť. Bude hodň jíst i pít a pak si lehne u své hromady obilí a nechá si zdát sny. A ty budeš ten sen, který si chce nechat zdát. Pťknť se umyješ, navoníš, nalíťíš, obleťeš nejkrásňjší šaty — a až usne, uložíš se mu k nohám.“

„Ale nebude mne považovat za nťjakou svťdniciť“ polekala se Rut. „Že ho chci nťjakými moabskými triky odlouditť“

„Musíme to risknout,“ rozhodla Noemi. Jiná šance, že se tť ujme, není.

5. Prosebnice u nohou Boaze

Po setmťní se Rut, nalíťená a vystrojená skoro jak na svatbu, vykradla na mlat. Když se Boaz uložil k spánku, vkradla se mu k nohám a pťikryla se cípem jeho dlouhého plášťť.

O p?lnoci se Boaz probral.

„Kdo jsi? Co tu d?láš?“ vyk?ikl zd?šen?.

„Jsem Rut. A pokorn? t? prosím, projev kus milosrdenství. Ujmi se mne jako zastánce, i když jsem cizinka. Vždy? jsi p?íbuzný s Noemi.“

Chvíli bylo ticho, a pak se Boaz ozval: „Ne, ty nejsi cizí. Te? jsi ukázala svou víru. D?kuju za tebe Hospodinu. Za to, jak se staráš o Noemi. Ráno p?jdeš dom?, a já už se postarám.“

6. Noemi má vnuka

Druhý den ráno Boaz svolal radu m?sta Betléma na ve?ejné zasedání: „Noemi p?enechá pole po manželovi p?íbuznému, který má zájem!“ ohlásil.

Ozval se bratranec: „Já ho koupím!“

„A vezmeš si za ženu moabskou Rut? Víš p?ece, že podle Zákona (Tóry) nepat?í k povinnosti jen p?evzít pole, ale taky bezd?tnou vdovu...“ zeptal se Boaz.

„Cizinku si vzít? To nikdy!“ zd?sil se bratranec.

„Dob?e, tak v tom p?ípad? jsem na ?ad? já,“ ohlásil Boaz. „Ujímám se d?dictví po manželovi Noemi a ujímám se Rut — a postarám se, aby rodina Noemi nez?stala bez d?tí!“

A za pár dní slavil Boaz s cizinkou Rut svatbu. A Rut p?estala být cizí. A když se jim narodil syn, p?inesli ho staré Noemi. Rozplakala se št?stím:

„Bude se jmenovat Obéd, Služebník Hospodin?v. Protože v?rn? jsi sloužila ty Rut. Svým p?átelstvím, pomocí, odvahou a vírou.“

Pro starší d?ti — aktivní práce (s textem, tématem)

Czechkid

Materiály, které zpracovávají z mnoha hledisek problematiku vztahu k p?íchozím jiné barvy pleti, jazyka, kultura a náboženství najdete na webu [Czechkid](http://www.czechkid.cz). Každé téma má svou stránku „pro pedagogy“, na které najdete teoretické shrnutí. Na stránce <http://www.czechkid.cz/si.html> nebo <http://www.czechkid.cz/simatrix.html> je p?ehled témat. Konkrétní témata navrhneme použít v ?ásti pro starší d?ti.

S naším tématem souvisí nap?.:

- [Kde se tu berou cizinci](#)
- [Kde se tu berou uprchlíci](#)
- [Kulturní identita;](#)
- [Generalizace v komunikaci a p?edsudky](#)

Nebo m?žete projít seznam d?tí, které v dialozích vystupují (<http://www.czechkid.cz/m.html>), prostudovat si problémy, které prožívá nap?. Suong, Jami, Olga nebo Tim - a jak se na n? dívají „domácí“ jako Magda, Ali nebo Pavla.

Komentovaná Rut

Použijte fiktivní postavu nějakého „pravovorného“, jemuž záleží na čistotě víry i rasy. Můžete se o tom nejprve s dětmi bavit — kdo se v jejich okolí nejpřisnější a nejmítavěji staví k cizincům a proč. Můžete postavu pojmenovat tak, aby to vystihovalo její přístup (např. „zákoník“, pravovorný, čistokrevný, nácek atd. — nechte to ale především na dětech, mohou problém uchopit ze svého pohledu!). Vysvětlíte dětem, že v době, kdy se začal vyprávět příběh Rut, viděli někteří zbožní zákoníci jako veliké nebezpečí přislušníky lidu moabského.

Potom vyprávíte po kouscích příběh Rut — a vždycky se zastavte — a zeptejte se jich, co by na to asi mohla říct tato postava. (Moabská Rut přijde do Betléma. Co na to asi řekne náš zákoník? atp.) Upozorníte děti, jak a v čem se reakce postav v příběhu liší od naší postavy. Co nám tím příběh říká?

Přesah

- Ženy z Ježíšova rodokmenu. Najděte si Ježíšův rodokmen podle Mt 1. Znájí děti příběhy žen, které se v něm vyskytují? Co to znamená, že jako Ježíšova pra-pra-pra...bába je uvedena např. Rut? Jsou ostatní ženy rodilé Izraelky, nebo cizinky?
- Potkal se s nějakou cizinkou Ježíš?
- Z kterých zemí k nám lidé přicházejí — a co tu hledají? (Bezpečí, útočiště před pronásledováním, obanskou válkou, hladem, chudobou.)
- Víte, že církve v Německu poskytují azyl i cizincům, kteří by podle rozhodnutí státních úředníků měli být vyhoštěni? (Viz *Když děti uprchlíci mohou klidně usínat*. In: Protestant 2/2013. Rozhovor s Fanny Dethloff, dostupné z <http://goo.gl/74jpAu>.)

Liturgie

Písně

Svítá: 370 — *Viděl jsem tě, Pane*; 396 — *Zněl pláň*; 148 — *Kdo na kolenou klel*

Evangelický zpěvník: 209,1–3 — *Ó slunce spravednosti*; 16,1.3 — *Bože můj silný, ochraň mne sám*; 672 — *Dej nám moudrost, odvahu*; 478 — *Pán nás učil v svém svatém kázání*; 627 — *Má duše Boha velebí*; 621 — *Za ty kdo hladem trpí a bídou*

Biblický text k zapamatování

Bude-li přebývat s tebou ve vaší zemi někdo jako host, nebudete mu škodit... Bude vám jako domorodec mezi vámi. Budeš ho milovat jako sebe samého, protože i vy jste byli hosty v zemi egyptské. (Lv 19,33–34)

Modlitba

Když dovyprávíte příběh Rut nebo proberete téma, můžete se děti zeptat: Za co nás dnešní příběh, dnešní práce s biblickým poselstvím učí Pánu Bohu děkovat? A za jaké lidi a jaké problémy prosit?

Děti navrhnou a vy z návrhů sestavíte modlitbu, kterou přednesete. (Nebojte se užívat formulací, jak je děti navrhnou, popř. je jen maličko upravit, i když vám připadají málo „modlitby hodné“.)

Neměla by chybět témata:

- díky za milosrdenství, které přehluší obzory sboru a církve;
- díky za odvahu víry, kterou prokázala Rut;

- dík za inspiraci vydat se k lidem, jichž jsme se báli, kterými jsme pohrdali;
- prosba za uprchlíky, pěstěhvalce, zahraniční dělníky v naší zemi;
- prosba za větší otevřenost zdejších církví i zdejších občanů;
- prosba za ty, kdo utíkají před válkami, hladem, následky přírodních pohrom;
- prosba za ty, kdo dokážou v takových situacích pomáhat.

Případně můžete využít zpívané písně *Za ty, kdo hladem trpí a bídou* (EZ 621).

Odkaz na pracovní list

[39 Růt - st](#)

[39 Růt](#)

Odkaz na píseň

[Viděl jsem tě Pane \(SV370\)](#)

[Zněl pláň v noci té \(SV396\)](#)

[Kdo na kolenou klečí, vídá dál](#)

[Ó slunce spravednosti, můj Pane Ježíši](#)

[Bože můj silný, ochraň mne sám \(EZ16\)](#)

[Dej nám moudrost, odvahu pro dny obav](#)

[Pán nás učil v svém svatém kázání](#)

[Má duše Boha velebí \(EZ627\)](#)

[Za ty, kdo hladem trpí a bídou \(EZ621\)](#)

Cílová skupina

[Školní](#)

[Předškolní](#)

Katechetické cykly

[Církevní rok](#)

Biblický odkaz (kat)

[Růt 2–3](#)

[Leviticus 19,33](#)